

บทที่ 4

บทวิเคราะห์รูปเคารพศาสนาฮินดูในสมัยกรุงศรีอยุธยา

รูปแบบศิลปะของรูปเคารพในศาสนาฮินดูตรวจสอบกับหลักฐานด้านเอกสารและงาน พุทธศิลปกรรมในศิลปะอยุธยา

งานศิลปกรรมเนื่องในศาสนาฮินดูสมัยกรุงศรีอยุธยา พบทั้งงานประติมากรรมและสถาปัตยกรรม โดยอย่างหลังพบหลักฐานหลงเหลืออยู่เพียงแห่งเดียว คือ เทวสถานศาลพระกาฬ ใกล้กับศาลหลักเมือง ส่วนการรวบรวมงานประติมากรรมทั้งที่เป็นรูปเคารพแทนเทพเจ้าฮินดูและที่เกี่ยวข้องจากการจัดแสดงและเก็บรักษาภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รวมทั้งองค์ที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่แล้วพบทั้งหมด 26 องค์ และมีอายุสมัยในการสร้างตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 ถึงพุทธศตวรรษที่ 23

ผลจากการวิเคราะห์ทางด้านรูปแบบศิลปะในประติมากรรมกลุ่มที่เป็นประเด็นการศึกษาสามารถแบ่งกลุ่มได้ตามอิทธิพลทางด้านรูปแบบศิลปะเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มอิทธิพลศิลปะเขมร-ศิลปะสุโขทัย จำนวน 5 องค์ กลุ่มอิทธิพลศิลปะเขมร (ระลอกที่ 2) จำนวน 7 องค์ กลุ่มอิทธิพลศิลปะอินเดียภาคใต้ จำนวน 4 องค์ ในขณะที่รูปเคารพบางองค์ก็ไม่สามารถจัดอยู่ในกลุ่มอิทธิพลได้ แต่ก็มีรูปแบบศิลปะที่สอดคล้องกับพัฒนาการของศิลปะอยุธยาซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดต่อไป

รูปแบบศิลปะของงานประติมากรรมฮินดูสมัยอยุธยาที่มีที่มาด้านรูปแบบศิลปะจากหลายต้นแบบ สามารถสะท้อนและชวนให้เข้าใจได้ว่าศาสนาฮินดูในสมัยกรุงศรีอยุธยานำจะมาจากหลายแหล่ง โดยในระยะแรกเริ่มของราชธานีกรุงศรีอยุธยาคงได้รับแบบอย่างของคติความเชื่อเนื่องในศาสนาฮินดูมาจากอาณาจักรเขมรสืบทอดต่อกันมาในดินแดนแถบภาคกลางของประเทศไทย¹ โดยมีเมืองลพบุรี ที่ปรากฏร่องรอยวัฒนธรรมเขมรอยู่มากและเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งในอาณาจักรอยุธยาเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสองอาณาจักร จึงมีความเป็นไปได้ที่ว่าสมัยกรุงศรีอยุธยานำจะนำคติความเชื่อเนื่องในศาสนาฮินดูจากเขมรมายอมรับนับถือ และเพื่อรับใช้สถาบันพระมหากษัตริย์ดังที่ปรากฏในงานวรรณกรรมและศิลปกรรมดังที่กล่าวมานั้น

---

¹ George Coedès, *The Indianized States of Southeast Asia* (Honolulu : East West Center Press, 1968), 222.

แม้ว่าตัวอย่างงานด้านศิลปกรรมหรือเทวรูปฮินดูที่มีอิทธิพลศิลปะเขมรโดยแท้จริงจะไม่หลงเหลือให้เห็น แต่ก็ยังพอมีร่องรอยปรากฏให้เห็นในกลุ่มเทวรูปที่ควรสร้างขึ้นในตอนต้นของสมัยอยุธยาซึ่งเป็นระยะที่มีศิลปะสุโขทัยเข้ามาเกี่ยวข้องแล้ว ทั้งนี้ประติมากรรมฮินดูในกลุ่มดังกล่าวยังสามารถสะท้อนเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 ที่มีการเกี่ยวข้องกับราชวงศ์สุโขทัย จึงอาจเป็นไปได้ว่าน่าจะมีพราหมณ์จากเมืองสุโขทัยลงมายังกรุงศรีอยุธยาด้วย

คติความเชื่อเนื่องในศาสนาฮินดูแบบอินเดียภาคใต้น่าจะเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเช่นกัน เนื่องจากได้พบเทวรูปฮินดูจำนวนหนึ่งที่มีรูปแบบศิลปะที่แฝงอิทธิพลศิลปะอินเดียภาคใต้สามารถสะท้อนที่มาของพราหมณ์อีกกลุ่มหนึ่งนอกเหนือจากพราหมณ์จากเขมรภายในอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ตัวอย่างของประติมากรรมในกลุ่มนี้ที่มีอิทธิพลจากศิลปะอินเดียภาคใต้เด่นชัดที่สุดเป็นประติมากรรมรูปพระลักษมีซึ่งมีขนาดใหญ่เกือบเท่าคนจริง จึงน่าจะเป็นรูปเคารพองค์สำคัญ แต่ก็ไม่พบรูปเคารพองค์อื่นที่มีลักษณะใกล้เคียงกันนี้นอกเหนือจากประติมากรรมบางองค์จากโบสถ์พราหมณ์ในจังหวัดนครศรีธรรมราช รวมทั้งรูปพระพิฆเนศวร์บางองค์ที่มีรูปแบบศิลปะและลักษณะทางประติมากรรมที่คล้ายคลึงกับรูปพระพิฆเนศวร์จากศิลปะอินเดียใต้เป็นอย่างมาก

รูปแบบศิลปะที่มาจากอินเดียภาคใต้คงเข้ามาพร้อมกับกลุ่มนักบวชหรือพราหมณ์ซึ่งตามที่พราหมณ์ในสมัยรัตนโกสินทร์อ้างว่าสืบเชื้อสายมาจากตระกูลพราหมณ์จากทางใต้ของประเทศอินเดีย โดยมาจากเมืองรามศวรมซึ่งเป็นเกาะที่อยู่ระหว่างภาคใต้ของอินเดียและศรีลังกา กล่าวกันว่าการเข้ามาของพราหมณ์มีการนำรูปเคารพเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาด้วย² ในขณะที่หลักฐานด้านเอกสารนั้นปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ เยเรเมียส ฟาน ฟลิตที่ระบุถึงการติดต่อระหว่างกรุงศรีอยุธยาและภาคใต้ของประเทศอินเดียในบริบทของศาสนาฮินดูไว้ราวกลางสมัยอยุธยา และตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราชซึ่งไม่ทราบแน่ชัดเกี่ยวกับช่วงเวลาการเข้ามาของพราหมณ์จากอินเดียได้

อย่างไรก็ตามเมื่อนำข้อมูลที่ระบุในเอกสารทั้งสองเล่มนั้นมาวิเคราะห์ร่วมกับงานศิลปกรรมในศิลปะอยุธยาที่เกี่ยวข้องกับศิลปะอินเดียภาคใต้ซึ่งสามารถกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 21 ทำให้ผู้ศึกษาเชื่อว่าระยะเวลาดังกล่าวควรเป็นช่วงที่มีการติดต่อกันระหว่างอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาและภาคใต้ของประเทศอินเดีย และน่าจะเป็นช่วงเวลาที่ศาสนาฮินดูมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากพระมหากษัตริย์ที่ครองราชย์ในระบะเวลาดังกล่าวได้ทรง

² John Crawford, The Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China (Kuala Lumpur : Oxford University Press, 1967), 119.

ประกอบพิธีประณมกรรม มัธยมกรรม³ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นเพื่อประกาศว่าพระองค์ทรงยอมรับนับถือศาสนาฮินดู⁴ สอดคล้องกับศิลปกรรมที่พบมากที่สุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 มีจำนวน 15 องค์จากทั้งหมด 28 องค์ที่สามารถรวบรวมได้ในการศึกษารั้วนี้ ในขณะที่ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจไม่พบประติมากรรมเนื่องในศาสนาฮินดูที่มีรูปแบบศิลปะที่ควรจัดอยู่ในช่วงปลายสมัยของศิลปะอยุธยา แม้ว่าตามหลักฐานทางด้านเอกสารจะกล่าวอ้างว่าในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดฯ ให้มีการหล่อรูปเคารพเทพเจ้าฮินดูขึ้นหลายองค์ แต่ปัจจุบันก็ยังไม่มีพบหลักฐานใดๆ⁵

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ คติความเชื่อของศาสนาฮินดูภายในราชสำนักไม่สอดคล้องกับหลักฐานทางด้านศิลปกรรม กล่าวคือ สถาบันพระมหากษัตริย์มีความใกล้ชิดกับพระวิษณุ หรือพระนารายณ์อย่างเห็นได้ชัด ดังที่ปรากฏในพระนามของกษัตริย์อยุธยาหลายองค์ที่มักยกให้เป็นอวตารในตอนรามจันทราวตาร คือ อวตารที่พระนารายณ์ลงมาเกิดยังโลกมนุษย์ในฐานะพระราม ผู้ครองกรุงอโยธยา ในขณะที่รูปเคารพแทนองค์พระนารายณ์มีอยู่น้อยมาก แต่เป็นรูปพระพิฆเนศวรที่มีความนิยมในการสร้างมากที่สุด รองลงมาจึงเป็นรูปพระอิศวร จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า เทพเจ้าฮินดูในสมัยกรุงศรีอยุธยาไม่ได้รับความเคารพนับถือเน้นหนักไปที่หลักปรัชญาทางศาสนาในหมู่คนไทย แต่มีบทบาทสำคัญเด่นชัดในแง่ความศักดิ์สิทธิ์ หรือเพราะความเป็น “เทพ” ของพระองค์ เน้นย้ำด้วยการทำนวัตรกรรมส่วนมากมักขึ้นต้นด้วยบทสรรเสริญ ยกย่องพระบารมีของเทพเจ้าฮินดูสามพระองค์ เช่น โองการแข่งน้ำ โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และโคลงทวาทศมาส เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีประติมากรรมที่น่าสนใจอยู่อีกหนึ่งกลุ่มคือ ประติมากรรมรูปฤๅษีจำนวน 7 องค์ ส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก และมีประวัติการค้นพบเพียงแค่ 2 องค์ ได้แก่ พระพรหมฤๅษีที่เดิมจัดอยู่ในกลุ่มประติมากรรมชาดก 550 พระชาติ ซึ่งเป็นองค์เดียวที่มีขนาดใหญ่และมีจารึกที่

³ พระมหากษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยาที่ทรงประกอบพิธีประณมกรรม ได้แก่ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 มีเพียงสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระองค์เดียวที่ทรงประกอบทั้งพิธีประณมกรรมและมัธยมกรรม ดูใน กรมศิลปากร, “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม),” ใน พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ พันจันทนุมาศ (เจิม) และพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2507), 17, 35 และ 38.

⁴ H. G. Quaritch Wales, Siamese State Ceremonies : Their History and Function (London : Bernard Quaritch Ltd., 1931), 57.

⁵ John Listopad, “The Art and Architecture of the Reign of Somdet Phra Narai” (Ph. D. dissertation, University of Michigan, 1995), 381.

ฐาน ตามประวัติกล่าวว่าพบภายในเจดีย์วัดพระศรีสรรเพชญ์ และรูปพระฤๅษีสลักหินที่พบในหลุมขุดค้นบริเวณกำแพงพระราชวังหลวง จากแหล่งที่ค้นพบรูปพระฤๅษีสององค์นี้ซึ่งเป็นเขตวัดหลวงหรือวัดในวังและพระราชวังหลวง ชวนให้เข้าใจได้ว่าภายในราชสำนักให้ความสำคัญเคารพนับถือพระฤๅษีและน่าจะมีการกราบไหว้บูชาด้วย สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของนักบวชซึ่งน่าจะเป็นนักบวชฮินดูที่มีต่อราชสำนัก และอาจส่งผลไปถึงคนธรรมดาสามัญด้วย

จากการวิเคราะห์งานศิลปกรรมเห็นได้ว่ารูปแบบศิลปะของรูปเคารพเนื่องในศาสนาฮินดูระยะต้นนั้น คือ ประติมากรรมกลุ่มที่สร้างขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20-ต้นพุทธศตวรรษที่ 21 และมีอิทธิพลศิลปะเขมรและศิลปะสุโขทัย มีความสอดคล้องกับพัฒนาการทางด้านรูปแบบศิลปะของพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21 ซึ่งมีการผสมผสานระหว่างศิลปะเขมรและศิลปะสุโขทัยที่นิยมเรียกว่าพระพุทธรูปแบบอุททองรุ่นที่ 2 และพระพุทธรูปแบบอุททองรุ่นที่ 3 โดยรุ่นที่ 3 นั้นมีลักษณะของศิลปะสุโขทัยมากกว่าศิลปะเขมรแล้ว และเป็นแบบที่พบมากที่สุดจากพระพุทธรูปที่พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะที่สร้างโดยสมเด็จพระเจ้าพระยา และนิยมถึงรัชกาลต่อมา⁶ ดังนั้นเทวรูปกลุ่มที่แสดงอิทธิพลศิลปะเขมร-ศิลปะสุโขทัย ก็น่าที่จะสร้างขึ้นในรุ่นราวคราวเดียวกันนี้พระพุทธรูปแบบอุททอง รุ่นที่ 2 และรุ่นที่ 3 (รูปที่ 107-108)

รูปที่ 107 พระพุทธรูปปางมารวิชัยแบบอุททองรุ่นที่ 2 จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

รูปที่ 108 พระพุทธรูปปางมารวิชัยแบบอุททองรุ่นที่ 3 จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

นอกจากนั้นยังพบความคล้ายคลึงกันในส่วนของลวดลายประดับที่ใช้ในงานประดับสถาปัตยกรรม ซึ่งเป็นอย่างเดียวกับที่พบอยู่ในรูปพระอิศวรประทับยืน (ดูรูปที่ 3) กล่าวคือ เป็น

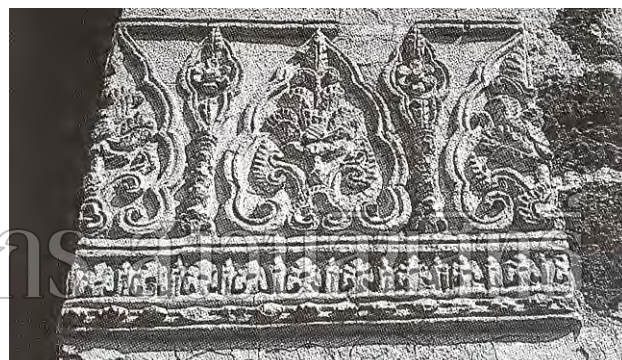
⁶ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539), 32.

ลายกรอบวงโค้งที่เข้มชัด ลวดลายดังกล่าวเป็นลายประดับที่ปราสาทพระศรีวิตรัตนมหาธาตุ วัดพระศรีวิตรัตนมหาธาตุ จังหวัดสุพรรณบุรี ที่เชื่อกันว่าสร้างและซ่อมขึ้นในสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 และสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เนื่องจากได้พบจารึกลานทองกล่าวว่พระราชาทรงพระนามว่าจักรพรรดิทรงสร้างสถาปไว้ ต่อมาพระราชโอรสของพระองค์มาบูรณะปฏิสังขรณ์ให้บริบูรณ์ดังเดิม⁷

โดยที่ได้พบลวดลายปูนปั้นที่คล้ายกับลายเฟื้องอุบะ - ลายกรวยเชิงในปราสาทวัดจุฬามณีที่สถาปนาโดยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ⁸ (รูปที่ 109-110) จึงอาจเป็นไปได้ว่ามหาจักรพรรดิผู้พ่อและผู้ลูกที่ในจารึกกล่าวถึง คือสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 และสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และรูปพระอิศวรสำริดขนาดเล็กในกลุ่มอิทธิพลศิลปะเขมร-ศิลปะสุโขทัย ก็น่าจะสร้างขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันนี้

รูปที่ 109 ลายเฟื้องอุบะที่ปราสาทพระศรีวิตรัตนมหาธาตุ วัดพระศรีวิตรัตนมหาธาตุ จังหวัดสุพรรณบุรี ศิลปะอยุธยาตอนต้น

รูปที่ 110 ลายกรวยเชิงที่ปราสาทวัดจุฬามณี จังหวัดพิษณุโลก ศิลปะอยุธยาตอนต้น รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ที่มา: สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544) รูปที่ 168-169.

⁷ ดูใน “หลักที่ ๔๗ จารึกลานทองวัดพระศรีวิตรัตนมหาธาตุ จังหวัดสุพรรณบุรี,” ใน ประชุมศิลปจารึกภาคที่ 3: ประมวลจารึกที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลางของประเทศไทย อันจารึกด้วยอักษร และ ภาษาไทย, ขอม, มอญ, บาลีสันสกฤต (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2508), 76.

⁸ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544), 168-169.

นอกจากนี้ข้อสันนิษฐานของไฮแรม วู้ดเวิร์ด จูเนียร์เกี่ยวกับแหล่งผลิตงานศิลปกรรมให้กับราชธานีอยุธยาในรูปพระพรหมประทับนั่ง⁹ อาจเป็นสาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้รูปแบบศิลปะจากสุโขทัยหรือแม้กระทั่งอาณาจักรล้านนาที่มีความเจริญรุ่งเรืองเช่นกันได้แพร่หลายลงมาถึงกรุงศรีอยุธยา นอกเหนือไปจากความสัมพันธ์ทางการเมือง การค้าหรือเครือญาติ

เช่นเดียวกับรูปเคารพเนื่องในศาสนาฮินดูกลุ่มที่มีอิทธิพลศิลปะเขมรที่หล่อขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกับรูปพระอิศวรสกุลช่างกำแพงเพชรเมื่อปี พ.ศ. 2053 แม้จะมีรูปแบบศิลปะบางประการและรสนิยมอย่างประติมากรรมในศิลปะเขมร แต่เครื่องทรงรวมทั้งลายประดับของเทวรูปกลุ่มดังกล่าวนี้เป็นแบบเดียวกับเครื่องทรงของพระพุทธรูปทรงเครื่องและเทวดาที่นิยมสร้างในยุคกลางของศิลปะอยุธยา ในขณะที่ศิลปะล้านนาที่มีอิทธิพลให้กับศิลปะอยุธยา¹⁰ ก็ปรากฏในกลุ่มประติมากรรมฮินดูเช่นกัน เช่น ชายผ้ารุงในรูปพระลักษมี (รูปที่ 111) ที่เทียบได้กับในรูปเทวดาของศิลปะล้านนา (รูปที่ 112) หรือเทวรูปสุโขทัย รวมทั้งลวดลายประดับที่เป็นแบบเดียวกับลวดลายในสมัยอยุธยาตอนกลาง เป็นต้น

การพบความนิยมในการสร้างประติมากรรมรูปฤาษีร่วมกับเทวรูปฮินดู อาจเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญและอิทธิพลของกลุ่มนักบวชฮินดูหรือพราหมณ์ที่ได้รับการอุปถัมภ์เป็นอย่างดีจากพระมหากษัตริย์ และน่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ศาสนาฮินดูมีบทบาทอยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาหลายด้านๆ เช่น ศิลปกรรม วรรณกรรม วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ที่สืบทอดต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

รูปที่ 111 ชายผ้ารุงรูปพระลักษมี

รูปที่ 112 เทพนม ศิลปะล้านนา จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

⁹ Hiram Woods Woodward Jr., *The Sacred Sculpture of Thailand : The Alexander B. Griswold collection, The Walters Art Gallery* (Baltimore, Md. : The Gallery, 1997), 200.

¹⁰ สันติ เล็กสุขุม, *ศิลปะอยุธยา: งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน*, 156.

ความสัมพันธ์ระหว่างสามเมืองสำคัญทางศาสนาฮินดูในสมัยอยุธยา: ราชธานีอยุธยา เมืองกำแพงเพชร และเมืองนครศรีธรรมราช

นอกเหนือไปจากราชธานีอยุธยา ศูนย์กลางของอาณาจักรที่มีการสร้างงานศิลปกรรมเป็นจำนวนมากแล้ว ยังมีเมืองใหญ่หลายเมืองที่มีร่องรอยการนับถือศาสนาฮินดูเช่นเดียวกับในราชสำนักหลวง แต่เมืองที่มีบทบาทสำคัญในแง่ของงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้ได้แก่ เมืองกำแพงเพชร และเมืองนครศรีธรรมราช ทั้งสองเมืองนี้กล่าวได้ว่ามีร่องรอยของศาสนาฮินดูมาก่อนหน้าการสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี

นครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่พบหลักฐานของการนับถือศาสนาฮินดูที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในบรรดาสามเมืองดังกล่าว และน่าจะมีความเกี่ยวข้องกับศาสนาฮินดูมาตั้งแต่สมัยแรกเริ่มรับอารยธรรมมาจากประเทศอินเดีย โดยปรากฏชื่อเมืองด้ามหาลิง หรือรัฐตามพรลิงค์ในเอกสารของจีนและอินเดีย ซึ่งนักวิชาการลงความเห็นว่าน่าจะเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน¹¹ โดยพบหลักฐานด้านโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาฮินดูที่สำคัญคือ ศิวลึงค์และฐานโยนี¹² รูปพระวิษณุแบบทรงสังข์ที่พระโสณซึ่งถือว่าเป็นรูปเคารพแทนองค์พระวิษณุที่น่าจะมีอายุเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย¹³ รวมทั้งพบรูปพระนารายณ์สวมหมวกทรงกระบอกจำนวนหนึ่งที่มีอายุสมัยหลังกว่ากลุ่มแรกในบริเวณชุมชนโบราณบริเวณปากน้ำลิซล อำเภอลิซล และอำเภอท่าศาลา ส่วนในตัวเมืองนครศรีธรรมราชนักวิชาการบางท่านกล่าวว่า ปรากฏหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับศาสนาฮินดูในราวพุทธศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา¹⁴

อย่างไรก็ตาม “ตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช” ได้แสดงให้เห็นถึงการเข้ามาของศาสนาฮินดูในเมืองนครศรีธรรมราชอย่างคร่าวๆ เป็น 2 ระลอก คือ ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ตามหลักฐานด้านศิลปกรรมที่กล่าวถึงก่อนหน้า และช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ซึ่งเกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่ระบุไว้ในตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช เกี่ยวกับอายุสมัยของตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช นักวิชาการบางท่านอ้างว่าเอกสารเล่มดังกล่าวแสดงถึงการเข้ามา

¹¹ ผาสุข อินทราวุธ, “ร่องรอยวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้,” ใน โบราณคดีและประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ฉบับคู่มือครูสังคัมศึกษา (กรุงเทพฯ : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545), 158.

¹² ปรีชา นุ่นสุข, “ร่องรอยชุมชนโบราณของพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช” (วิทยานิพนธ์สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527), 53.

¹³ หม่อมเจ้าสุภัททิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, 11 – 13.

¹⁴ ศรีสักร วัลลิโภดม, “นารายณ์สวมหมวกแขก,” เมืองโบราณ 2, 1 (ตุลาคม – ธันวาคม 2518) :

ของศาสนาฮินดูและพราหมณ์ในเมืองนครศรีธรรมราชตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 19¹⁵ แต่หากพิจารณาถึงระยะเวลาที่ถูกกล่าวถึงในบันทึกของเยเรเมียส ฟานฟลีตร่วมกับงานศิลปกรรมกลุ่มที่มีอิทธิพลศิลปะอินเดียภาคใต้แล้ว เชื่อได้ว่าการเข้ามาในครั้งนั้นของพราหมณ์จากอินเดียได้ควรเกิดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 21 แล้ว สำหรับเนื้อหาตอนท้ายของตำนานฯ จบลงในการรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ความสำคัญของเอกสารเล่มดังกล่าวอยู่ที่การสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราชที่มีบทบาทต่อกรุงศรีอยุธยาในราวพุทธศตวรรษที่ 21 หรือยุคกลางของสมัยกรุงศรีอยุธยา

นอกเหนือจากการเป็นหลักฐานด้านเอกสารที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับศาสนาฮินดูในเมืองนครศรีธรรมราชสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว ยังกล่าวถึงหลักฐานด้านโบราณคดีเช่นกัน โดยเนื้อหาในตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราชกล่าวว่า กษัตริย์จากอินเดียได้พระองค์หนึ่งได้ส่งเทวรูปพร้อมพราหมณ์มาถวายให้พระรามาธิบดี แต่เนื่องจากเกิดมีพายุทำให้ไม่สามารถออกเดินทางจากนครศรีธรรมราชไปยังราชธานีอยุธยาได้ พราหมณ์จึงทำนายว่าเทวรูปอยากประดิษฐานอยู่ ณ เมืองนครศรีธรรมราชนี้ พระองค์จึงทรงมีรับสั่งให้สร้างโบสถ์พราหมณ์สำหรับประดิษฐานเทวรูป

รูปที่ 113 ภาพถ่ายเก่าแสดงการประดิษฐานรูปเคารพประธานภายในสถานพระอิศวร

ที่มา: สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช

16

หลักฐานที่หลงเหลืออยู่ถึงปัจจุบัน คือ โบสถ์พราหมณ์ที่ตั้งอยู่ในถนนสายกลางเมือง ประกอบด้วยสถานพระอิศวรทางฝั่งตะวันตกและสถานพระนารายณ์อยู่ปากตะวันออก ถัดออกไปทางใต้มีสถานพระสยามประดิษฐานคิวลึงค์บนฐานโยนี¹⁷ จากภาพถ่ายเก่าแสดงให้เห็นว่าภายในสถานพระอิศวรประกอบด้วยคิวนาฏราชเป็นรูป

¹⁵ ดูใน ปรีชา นุ่นสุข, “ร่องรอยชุมชนโบราณของพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช,” 262.

¹⁶ ตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช, (นครหลวง : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ, 2473. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์เอกพระยาธรรมาธิราช (สินธุ์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา), 4-5.

¹⁷ สมเด็จพระญาณวิเศษญาณวฑฺฒน, บันทึกถวายวันของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พ.ศ. 2476 (กรุงเทพฯ : วัฒนธรรมการพิมพ์, ม. ป. ป.), 38 -40.

เคารพประธาน, รูปเทวสตรีซึ่งน่าจะเป็นพระอุมา ชายาของพระองค์¹⁸, พระพิฆเนศวร์ และรูปหงส์
สำหรับใช้ในการกล่อมหงส์หรือช้างหงส์ (รูปที่ 113) รวมทั้งมีการตั้งเสาชิงช้าด้วย (รูปที่ 114)

การประดิษฐานพระศิวนาฏราชที่มีพระอุมาประทับยืนอยู่ทางด้านซ้ายเช่นนี้มีระบุไว้ใน
คัมภีร์ไศวาคมะ (Śaivāgamas) เป็นที่นิยมในวัดที่เป็น
ของไศวนิกายโดยเฉพาะอย่างยิ่งในอินเดียภาคใต้ซึ่งมี
สถานที่ที่อุทิศให้กับพระศิวะในรูปแบบนี้โดยเฉพาะ
เรียกว่า “นาฏนาสabah” (Naṭana-Sabhā) รูปพระอุมาจะทรง
ประทับยืนตรึงค์ พระหัตถ์ขวายกขึ้นระดับพระอุระในท่า
กนกมุทรา พระหัตถ์ซ้ายปล่อยลงข้างพระวรกาย¹⁹
ลักษณะเดียวกับที่ปรากฏในประติมากรรมรูปพระอุมา
องค์ดังกล่าว

รูปที่ 114 เสาชิงช้าหน้าโบสถ์พราหมณ์ จังหวัด
นครศรีธรรมราช

ที่มา: สมเด็จพระญาณวิธานวัดตอง, บันทึกถวายเป็นของสมเด็จพระญาณวิธานวัดตอง พ.ศ. 2476 (กรุงเทพฯ: วัฒนธรรม
พิมพ์, มปป.), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

รูปพระศิวนาฏราชและรูปพระอุมานั้นชัดเจน
ว่ามีรูปแบบศิลปะอย่างศิลปะอินเดียภาคใต้ แต่
ประติมากรรมพระพิฆเนศวร์ประทับยืนกลับมีอิทธิพล
ของศิลปะเขมรผสมผสานอยู่ในศิลปะอยุธยา คือในส่วน
ของพระเศียรและพระกรรณที่คล้ายคลึงกับพระ
พิฆเนศวร์สำริดศิลปะเขมรสมัยบาเยน²⁰ รวมทั้งผ้าทรง

แบบสันที่ยังคงความนิยมในการชักชายผ้าออกมาทางด้านหน้าเป็นวงโค้งเหนือเข็มขัด และมีชาย
พกแบบที่พบในเครื่องทรงของพระลักษมีสำริด และเทวดาบนบานประตูจากเจดีย์วัดพระศรี
สรรเพชญ์ ลักษณะดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และการติดต่อทางด้านศาสนาระหว่าง
หัวเมืองทางภาคใต้และภาคกลาง ในขณะที่ส่วนฐานมีจารึกหลักทางด้านหน้าเป็นอักษรทมิฬ แปล
ได้ว่า “ประเทศอันเจริญรุ่งเรืองแห่งมัทปาหิต” ส่วนด้านหลังเป็นอักษรสมัยอยุธยา อายุราวพุทธ

¹⁸ สมเด็จพระญาณวิธานวัดตอง, บันทึกถวายเป็นของสมเด็จพระญาณวิธานวัดตอง พ.ศ. 2476, 38.

¹⁹ T.A. Gopinatha Rao, Elements of Hindu Iconography Vol. II, Part. I (Delhi : Motilal Banarsidass, 1968), 224-229.

²⁰ Marlene L. Zefferys, Nicolas S. Zefferys and Jeffrey Stone, Heaven and Empire: Khmer Bronze from the 9th to the 15th Centuries (Bangkok : White Lotus, 2001), 38.

ศตวรรษที่ 21-22 ความว่า “มหาวินิเนสสุระ”²¹ (รูปที่ 115) พระพิฆเนศวรองค์นี้จึงน่าจะเกี่ยวข้องกับพราหมณ์จากอินเดียได้เป็นสำคัญ

นอกจากนี้ภายในโบสถ์พราหมณ์ ยังพบไม้กระดานแกะสลักเป็นรูปเทวสตรี เรียกกันว่านางกระดานหรือนางดาน ตามที่สมเด็จพระยานวิศรานุวัตติวงศ์ทรงบันทึกไว้ว่าพบอยู่ 4 แผ่น แต่ปัจจุบันเหลือให้เห็นเพียงรูปเดียว (รูปที่ 116) เข้าใจกันว่าเป็นรูปพระแม่คงคาหรืออาจเป็นพระแม่ธรณี²² กระดานนี้ใช้ในพิธีกระดานลงหลุมจัดขึ้นในวันขึ้นแปดค่ำ เวลาเช้ามีดในช่วงประกอบพระราชพิธีตรียัมปวาย ใช้กระดานสามแผ่นสลักเป็นรูปพระอาทิตย์ พระจันทร์หนึ่งแผ่น รูปพระคงคาและรูปพระแม่ธรณีองค์ละหนึ่งแผ่น พิธีจะกระทำกันเป็นเวลาหนึ่งวันเต็มเสร็จสิ้นในเวลาฟ้าสางของวันขึ้นเก้าค่ำซึ่งเป็นวันแห่ กระดานนี้จะอยู่ในหลุมเป็นเวลาสามวันถึงเช้าของวันขึ้นสิบสองค่ำจึงเชิญกระดานไปเก็บไว้ในเทวสถานตามเดิม²³

รูปที่ 115 พระพิฆเนศวรจากโบสถ์พราหมณ์ เมืองนครศรีธรรมราช ปัจจุบันจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช ที่มา: สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช

นางกระดานจากโบสถ์พราหมณ์ เมือง

นครศรีธรรมราชนี้ อยู่ในสภาพที่ชำรุดมาก แต่จากหลักฐานที่หลงเหลืออยู่สันนิษฐานได้ว่าน่าจะมีอายุเก่าแก่ขึ้นไปถึงช่วงยุคกลางของศิลปะอยุธยา เนื่องจากมีเครื่องทรงที่คล้ายกับรูปเทวดาสลักบนบานประตูไม้ซึ่งกล่าวกันว่ามาจากซุ้มจระนำของเจดีย์องค์ใหญ่ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (รูปที่ 117) โดยมีองค์ประกอบหลักเป็นมงกุฎแบบที่มีกระบังหน้าส่วนบนเป็นยอดแหลม เค้าพระพักตร์ พระเนตรเรียวเล็ก เครื่องประดับที่เป็นสร้อยเส้นยาวประดับด้วยตาบหรือทับทรวง และมีชายผ้าชักออกมาทางด้านข้างของผ้าทรง ส่วนภายในสถานพระนารายณ์ สมเด็จพระยานวิศรานุวัตติวงศ์กล่าวถึงไว้ในบันทึกประจำวันของพระองค์เมื่อครั้งเสด็จไป

²¹ กรมศิลปากร, พระคณศ เทพเจ้าแห่งศิลปวิทยา (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2545), 50.

²² สมเด็จพระยานวิศรานุวัตติวงศ์, บันทึกกรายวันของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานวิศรานุวัตติวงศ์ พ.ศ. 2476, 39.

²³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธี 12 เดือน, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2514), 90-91.

หัวเมืองปักษ์ใต้ว่ามีรูปพระนารายณ์หนึ่งองค์ สร้างด้วยปูนและมีรูปแบบศิลปะแบบศิลปะอยุธยา และมีครุฑหินอีกหนึ่งองค์²⁴

รูปที่ 116 นางกระดาน หรือนางดาน
ที่มา: สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช

รูปที่ 117 ทวารบาลสลักบนบานประตูไม้จากซุ้มจะนำเจดีย์วัดพระศรี
สรรเพชญ์ ศิลปะอยุธยา จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

พราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราชและพราหมณ์ที่อยู่ในเกาะเมืองอยุธยาน่าจะมีความสัมพันธ์ในระดับที่แน่นแฟ้น เนื่องจากเมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า กล่าวกันว่าครั้งนั้นมีชาวพระนครศรีอยุธยา ทั้งข้าราชการพระสงฆ์รวมทั้งพราหมณ์อพยพหนีไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราชเป็นจำนวนมาก²⁵ ดังนั้นพราหมณ์และศาสนาฮินดูจากเมืองนครศรีธรรมราชจึงสืบ

²⁴ สมเด็จพระญาณวิเศษญาณวุดติวงศ์, เรื่องเดียวกัน, 39.

²⁵ สมเด็จพระญาณวิเศษญาณวุดติวงศ์, ตำนานพิธีตรุษ พระนิพนธ์กับทั้งพระวิจารณ์ของสมเด็จพระญาณวิเศษญาณวุดติวงศ์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2484. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพท้าววรจันทร์ (เจ้าจอมมารดาวาด พระสนมเอกในรัชกาลที่ ๔) พ.ศ. ๒๔๘๔), 9.

ความสำคัญมาจนถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระราชประสงค์ที่จะรื้อฟื้นขนบธรรมเนียมราชการให้เหมือนเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา จึงโปรดให้สืบหาดำราต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมและพิธีการต่างๆ ในครั้งนั้นสมเด็จพระสังฆราช (สี) ซึ่งอาศัยอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราชหลังการเสียกรุง ก็ให้นำตำราตรุษของนครศรีธรรมราชมาสอบกับตำราพิธีตรุษที่มีอยู่ในกรุงธนบุรี²⁶ สมเด็จพระยาตากษานาภาพท่านทรงมีพระวินิจฉัยว่าตำราพิธีตรุษจากนครศรีธรรมราชน่าจะมีความใกล้เคียงกับที่เคยประกอบขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาอยู่มาก²⁷

สำหรับเมืองกำแพงเพชรในฐานะที่เป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งที่นับรวมอยู่ในอาณาจักรสุโขทัย เมื่อสุโขทัยตกอยู่ภายใต้อำนาจของกรุงศรีอยุธยาโดยสิ้นเชิงนับตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นต้นมา²⁸ เมืองกำแพงเพชรจึงถูกผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาด้วย เมืองกำแพงเพชรในประวัติศาสตร์อยุธยามีบทบาทเด่นชัดทางด้านการเมืองการปกครองในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 โดยเชื้อสายของทางวงศ์สุโขทัย คือ ตีปัญญาอำมาตย์หรือพระยาญาณดิสเป็นผู้ครองเมืองกำแพงเพชรโดยที่พระองค์ทรงมีความเกี่ยวข้องกับกษัตริย์อยุธยาด้วย เมืองกำแพงเพชรจึงเป็นที่มั่นแรกของราชวงศ์สุพรรณภูมิของอยุธยาในการวางอำนาจการปกครองของตนในอาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัย²⁹ และน่าจะมีความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์ของพื้นที่ทางด้านเหนือของเกาะอยุธยา เนื่องจากทัพของพม่าเคยใช้เมืองกำแพงเพชรเป็นเส้นทางในการยกทัพกลับกรุงหงสาวดีหลังสิ้นสุดสงครามการเสียกรุงครั้งที่ 1 รวมทั้งกวาดต้อนครัวเรือนและเป็นที่ตั้งทัพและสะสมเสบียง³⁰

อย่างไรก็ตามฐานะของเมืองกำแพงเพชรไม่ได้มีบทบาทจำกัดอยู่เพียงแค่ด้านการเมืองการปกครองเท่านั้น แต่ยังเป็นเมืองที่มีความโดดเด่นทางด้านศาสนาอีกด้วย เห็นได้จากข้อความที่ระบุในจารึกวัดตาเถรซึ่งหนึ่งหรือวัดศรีพิจิตรกิริติถัลยาราม จารึกสมัยสุโขทัยซึ่งกล่าวถึงสมเด็จพระ

²⁶ สมเด็จพระยาตากษานาภาพ, ตำนานพิธีตรุษ พระนิพนธ์กับทั้งพระวิจารณ์ของสมเด็จพระยาตากษานาภาพ, 10-11.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, 14.

²⁸ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ พันจันทนุมาศ (เจิม) และพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด), 14.

²⁹ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย-อยุธยา (กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, 2545), 162-163.

³⁰ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ พันจันทนุมาศ (เจิม) และพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด), 121, 147 และ 164.

พระราชชนนีศรีธรรมราชมาดาและสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิบดีศรีสุริยวงศ์ พระโอรสขึ้นเสวยราชย์ในนครศรีธรรมราชลัยสุโขทัย และได้อาราธนาสมเด็จพระมหาศรีกิตติจากเพชรบุรีศรีกำแพงเพชรมาสร้างวัดศรีพิจิตรกิตติถัถยารามในปี พ.ศ. 1947³¹

สำหรับศาสนานินดูในเมืองกำแพงเพชร พบศาลพระอิศวรซึ่งเคยประดิษฐานรูปพระอิศวรสำริดรวมทั้งพระนารายณ์และพระอุมา เป็นหลักฐานด้านศิลปกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนานินดูในเมืองกำแพงเพชรชัดเจนที่สุด แม้จะมีหลักฐานหลงเหลืออยู่น้อย แต่ก็พอสันนิษฐานได้ว่าศาสนานินดูในเมืองกำแพงเพชรน่าจะมีพื้นฐานมาจากเขมร ซึ่งสังเกตได้จากรูปแบบศิลปะในกลุ่มเทวรูปสำริดสกุลช่างกำแพงเพชรที่มีอิทธิพลมาจากศิลปะเขมรอย่างเด่นชัด

โดยอาจเป็นพื้นฐานที่สืบทอดมาตั้งแต่ครั้งราชธานีสุโขทัย เช่น เมื่อคราวที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิไททรงให้มีการประดิษฐานรูปพระอิศวร พระวิษณุไว้ในหอเทวาลัยมหาเกษตรในปามะม่วง ได้มีการจารึกหลักศิลาด้วยภาษาเขมรเกี่ยวกับพระราชพิธีนี้ (จารึกหลักที่ 4)³² หรืออาจได้รับอิทธิพลมาจากกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากเมืองกำแพงเพชรนั้นปรากฏหลักฐานด้านศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนานินดูที่เด่นชัดที่สุดอยู่ในสมัยอยุธยาแล้วตามหลักฐานที่กล่าวถึงก่อนหน้านี้ เนื่องจากช่วงเวลาการสร้างกลุ่มเทวรูปตามจารึกที่ฐานพระอิศวร เป็นระยะที่มีการสร้างเทวรูปนินดูในสมัยอยุธยามากที่สุด จึงอาจจะส่งอิทธิพลเรื่องคติความเชื่อในศาสนานินดูไปยังเมืองกำแพงเพชรเช่นกัน แต่น่าสังเกตว่าการคงลักษณะของศิลปะเขมรในกลุ่มเทวรูปสำริดสกุลช่างกำแพงเพชรมีมากกว่าเทวรูปกลุ่มที่แฝงอิทธิพลศิลปะเขมรที่หล่อขึ้นในเมืองหลวง รวมทั้งยังมีมีมือทางเชิงช่างที่ปราณีตงดงามเป็นอย่างมาก จนน่าจะเชื่อได้ว่าเป็นต้นแบบให้กับราชธานี

จากรูปแบบศิลปะของเทวรูปจากทั้งสามเมืองนี้ กล่าวได้ว่าการผสมผสานและรับส่งอิทธิพลทางด้านรูปแบบศิลปะซึ่งกันและกัน เป็นหลักฐานของการติดต่อและความสัมพันธ์ระหว่างเมืองที่มีบทบาททางด้านศาสนานินดูในสมัยอยุธยาที่เด่นชัด โดยที่เมืองนครศรีธรรมราชนั้นมีหลักฐานถึงการติดต่อกันระหว่างราชธานีและเมืองนครศรีธรรมราชเป็นหลักฐานทางด้านเอกสารรองรับด้วย คือ ตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช ตามที่ได้กล่าวถึงในบทที่ 2 ในขณะที่จารึกที่ฐานพระอิศวรสกุลช่างกำแพงเพชร มีข้อความกล่าวถึงการหล่อพระอิศวรรวมทั้งการทำนุบำรุงวัดวาอารามและสร้างสาธารณูปโภคให้ประชาชนเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระมหากษัตริย์สองพระองค์โดยเจ้าพระยาศรีธรรมโคกราช ซึ่งตามเวลาที่สร้างนั้น (พ.ศ. 2053) ตรงกับรัชสมัยของ

³¹ กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 3 (พระนคร : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2508), 70.

³² ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1: จารึกกรุงสุโขทัย (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2515), 50-56.

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 อันเป็นช่วงเวลาที่ศาสนาฮินดูน่าจะมีความสำคัญต่อราชสำนักอยุธยาเป็นอย่างมาก ทั้งยังแสดงให้เห็นฐานะของเมืองกำแพงเพชรที่อยู่ภายใต้อำนาจของกรุงศรีอยุธยาได้อย่างชัดเจน

จึงนับได้ว่าศาสนาฮินดูมีส่วนเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์และราชสำนักกรุงศรีอยุธยาโดยเฉพาะในส่วนของพระราชพิธีต่างๆ และผลจากการศึกษาเกี่ยวกับรูปเคารพศาสนาฮินดูในสมัยกรุงศรีอยุธยาในครั้งนี้ ทำให้สามารถมองเห็นบทบาทของศาสนาฮินดูในแง่ของบริบททางสังคม การเมือง และการเป็นที่เคารพบูชาในชนชั้นนอกราชสำนัก ซึ่งไม่เพียงแต่มีบทบาทเฉพาะแคในราชธานีหรือเมืองหลวงเท่านั้น แต่อย่างน้อยที่สุดศาสนาฮินดูก็มีรากฐานสำคัญอยู่นอกราชธานีเช่นกัน คือ เมืองนครศรีธรรมราชและเมืองกำแพงเพชร ซึ่งปรากฏหลักฐานด้านงานศิลปกรรมที่สำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกับเมืองหลวงเป็นอย่างมาก

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์